

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.17

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.34.11>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ ТРИБУНАЛІВ ТА СУДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Ганенко Ігор Сергійович,
orcid.org/0000-0002-9993-1117
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті здійснено дослідження ролі міжнародних трибуналів та судових організацій у здійсненні правосуддя в контексті збройного конфлікту. Зауважено, що починаючи з ранніх стадій розвитку цивілізації поряд із іншими категоріями справ, в т.ч. вирішувала питання пов'язані із веденням війни та збройними конфліктами, відповідні положення містилися у стародавніх джерелах права, міждержавних угодах, філософсько-правових і релігійних доктринах, а вже у XVIII–XX ст. відбулося впровадження перших стандартів міжнародного гуманітарного права (Конвенція про догляд за пораненими і хворими солдатами воюючих армій 1864 р.), розроблено засоби та методи ведення війни (Гаазькі конференції 1899 і 1907 рр., Версальський договір 1919 р.). Підкреслено, що за наслідками Другої світової війни в системі міжнародних відносин відбулися важливі інституційні та правові зміни, які привели до створення системи міжнародного правосуддя (Нюрнберзький трибунал 1945 р., Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії / Токійський трибунал 1946 р.), а подальші війни та збройні конфлікти у світі в XX–XXI ст. – до міжнародних судів та трибуналів ad hoc та МКС. Визначено, що характерними рисами системи міжнародних трибуналів та судових органів є: створені за участі міжнародних урядових організацій та держав-учасниць відповідних міжнародних договорів, у більшості випадків застосовується принцип діяльності ad hoc, дотримуються гарантій справедливого судочинства та виконують функції відновлення справедливості і примирення, створюють прецеденти щодо застосування та тлумачення міжнародного гуманітарного права, прав людини і міжнародного кримінального права. Узагальнено, що попри значимість для міжнародного права та актуальність діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій виділяють ряд недоліків їх функціонування: політизація процесів та селективність правосуддя, обмежена територією, воєнним конфліктом або положенням міжнародного права юрисдикція, тривалість розгляду справ, недостатне

фінансування діяльності міжнародних, відсутність власних виконавчих органів для забезпечення виконання судових рішень, складність формування доказової бази в умовах воєнного конфлікту, віддаленість від місця події та потерпілих осіб, мінімальний вплив на місцеві громади, закритість судових процесів та відсутність належної комунікації з громадськістю, обмеження принципу універсальності та зменшення авторитету даних судових органів та ін.

Ключеві слова: міжнародний трибунал, судові організації, Міжнародний кримінальний суд, правосуддя, збройний конфлікт.

THE ROLE OF INTERNATIONAL TRIBUNALS AND JUDICIAL ORGANIZATIONS IN ADMINISTRATION OF JUSTICE IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT

Hanenko Ihor Serhiyovych,

orcid.org/0000-0002-9993-1117

Candidate of Juridical Sciences,

Associate Professor, Associate Professor

at the Department of Criminal Procedure
and Criminalistics

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article examines the role of international tribunals and judicial organizations in the administration of justice in the context of armed conflict. It was noted that starting from the early stages of the development of civilization along with other categories of cases, including resolved issues related to the conduct of war and armed conflicts, relevant provisions were contained in ancient sources of law, interstate agreements, philosophical, legal and religious doctrines, and already in the XVIII–XX centuries. the first standards of international humanitarian law were implemented (Convention on the Care of Wounded and Sick Soldiers of Warring Armies in 1864), the means and methods of waging war were developed (The Hague Conferences of 1899 and 1907, the Treaty of Versailles in 1919). It is emphasized that as a result of the Second World War, important institutional and legal changes took place in the system of international relations, which led to the creation of a system of international justice (Nuremberg Tribunal in 1945, International Military Tribunal for East Asia / Tokyo Tribunal in 1946), and subsequent wars and armed conflicts in the world in the XX–XXI centuries. – to international courts and ad hoc tribunals and the ICC. It was determined that the characteristic features of the system of international tribunals and judicial bodies are: they are created with the participation of international governmental organizations and states that are parties to relevant international treaties, in most cases the principle of ad hoc activity is applied, they observe the guarantees of a fair trial and perform the functions of restoring justice and reconciliation, creating precedents on the application and interpretation of international humanitarian law, human rights and international criminal law. In general, despite the significance for international law and the relevance of the activities of international tribunals and judicial organizations, a number of shortcomings in their functioning are highlighted: politicization of processes and selectivity of justice, jurisdiction limited by territory, military conflict or provisions of international law, duration of proceedings, insufficient financing of international activities, lack of own of executive bodies to ensure the execution of court decisions, the difficulty of forming an evidence base in the conditions of a military conflict, the distance from the scene of the event and the victims, minimal impact on local communities, the closedness of court processes and the lack of proper communication with the public, the limitation of the principle of universality and the reduction of the authority of these judicial bodies etc.

Key words: international tribunal, judicial organizations, International Criminal Court, justice, armed conflict.

Постановка проблеми. Практика сучасних воєнних конфліктів свідчить про масштабні порушення норм міжнародного гуманітарного права, які включають в себе воєнні злочини, злочини проти людяності, акти геноциду, злочини агресії. Незважаючи на наявність міжнародних правових механізмів, більшість таких злочинів залишаються без належного розслідування і покарання, що ставить під сумнів ефективність функціонування міжнародних трибуналів і судових організацій, таких як Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародний суд ООН, а також тимчасових трибуналів, які створюються для розслідування справ під час конкретних воєнних конфліктів. А тому, в умовах російсько-української війни актуальним залишається проблема дослідження ефективності та реальної ролі цих міжнародних судових органів у забезпеченні правосуддя під час та після збройних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню окремих аспектів ролі міжнародних трибуналів та судових органів, в т.ч. в контексті збройних конфліктів, присвятили свої праці такі науковці, як: І. М. Жаровська (історико-правова ретроспектива дослідження міжнародних трибуналів *ad hoc*) [1], Я. М. Жукорська, К. А. Мудрик (роль міжнародних кримінальних трибуналів у сучасному міжнародному праві) [2], М. Ковалів (внесок Нюрнберзького трибуналу у формування норм міжнародного права щодо злочинних організацій) [3], У.З. Коруц (вплив практики міжнародних кримінальних трибуналів на визначення пропаганди війни як міжнародного злочину) [4], А. А. Матковський (вплив трибуналів *ad hoc* на становлення та розвиток механізму міжнародної кримінальної відповідальності) [5], Д. Є. Махаринець (ретроспективний аналіз міжнародних кримінальних трибуналів у період середина ХХ – початок ХХІ ст.) [6] та ін.

Мета статті полягає у дослідженні ролі міжнародних трибуналів та судових організацій у здійсненні правосуддя в контексті збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу. Судова система на ранніх стадіях розвитку цивілізації, поряд із іншими категоріями справ, в т.ч. вирішувала питання пов'язані із веденням війни та збройними конфліктами. Зокрема, судами розглядалися справи в сфері захисту територій, дотримання військової дисципліни, притягнення до відповідальності за злочини вчинені на війні (наприклад, за вчинення державної зради, пограбування, порушення прав цивільних осіб та ін.). Так, відповідні норми містили такі стародавні джерела права як: Закони Хаммурапі в Стародавньому Вавилоні, кодекс Юстиніана в Римській імперії, лицарський кодекс честі та відповідні міждержавні угоди в період Середньовіччя, філософсько-правовій і релігійній доктрині та ін. Наприклад, ідею католицької доктрини справедливої війни (лат. *bellum justum*) було сформовано А. Августиним, Т. Аквінським, Ф. де Віторія і Г. Гроцієм, які підкреслювали необхідність дотримання моральних норм в умовах війни, захисту прав цивільних осіб та серед критеріїв ведення війни важливе значення надавали «відплаті за несправедливість» [7, с. 14].

Епоха Відродження зумовила посилення ролі права, що в свою чергу вплинула на значення правового врегулювання питання війни та миру, також гуманістичні ідеї того часу сприяли розвитку принципів справедливості, які впливали на ставлення до війни та воєнних злочинів. Зокрема, перші спроби укладення міжнародних угод з обмеження воєнних дій з'являлися вже в ХVII ст. (наприклад, Вестфальський мир 1648 р., Утрехтський мир 1713 р. та ін.), але вони залишалися малоефективними через відсутність централізованого органу для нагляду за їх дотриманням. У період Просвітництва та Наполеонівських війн (ХVIII–ХІХ ст.) почали запроваджувати перші стандарти міжнародного гуманітарного права (наприклад, була прийнята Женевська конвенція / Конвенція про догляд за пораненими і хворими солдатами воюючих армій 1864 р. [8]). Кінець ХІХ – початок ХХ ст. ознаменувався проведенням

Гаазьких конференцій 1899 і 1907 рр., на яких було закладено основи сучасного міжнародного гуманітарного права, прийнято угоди, що регулювали засоби та методи ведення війни, такі як заборона використання отруйних газів, правил щодо поводження з полоненими та захисту цивільних осіб. Після завершення Першої світової війни (1914–1918 рр.) було укладено Версальський договір (1919 р.), який став ключовим документом для врегулювання наслідків війни, окрім територіальних змін і репарацій, він також передбачав покарання осіб винних у військових злочинах. Зокрема договір містив положення про притягнення німецького кайзера Вільгельма II до відповідальності за «вищий злочин проти міжнародної моралі та святості договорів», а німецьких офіцерів і чиновників – до відповідальності за воєнні злочини (Лейпцизький судовий процес) [9]. Проте, механізм притягнення до відповідальності військових злочинців після Першої світової війни був неефективним через відсутність відповідного міжнародного правового інструменту та політичної волі країн-переможців [17, с. 137]. Так, Лейпцизький процес показав, що національні суди не могли забезпечити належне правосуддя за злочини вчинені в ході воєнних конфліктів, та послужив стимулом для створення більш структурованих міжнародних механізмів правосуддя в майбутньому.

Після завершення Другої світової війни виникла необхідність побудови ефективною системи міжнародної безпеки та миру, яка б запобігала новим глобальним воєнним конфліктам і забезпечувала відповідальність за воєнні злочини вчинені в т.ч. в ході війн та збройних конфліктів. Результатом цього стали важливі інституційні та правові зміни, які привели до створення системи міжнародного правосуддя, зокрема, було створено такі міжнародні трибунали та судові органи, як: Нюрнберзький трибунал (1945 р.), Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії / Токійський трибунал (1946 р.). Подальші війни та збройні конфлікти у світі в ХХ–ХХІ ст. засвідчили, що система міжнародного правосуддя потребує постійного розвитку та удосконалення з урахуванням нових глобальних викликів, а тому були створені такі міжнародні суди та трибунали, як: Міжнародний трибунал з Югославії (1993 р.), Міжнародний трибунал з Руанди (1994 р.), Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне (2002 р.), Надзвичайні палати в судах Камбоджі (2006 р.), Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів (2012 р.), Спеціалізовані судові палати та спеціалізована прокуратура щодо Косово (2016 р.), Трибунал ООН для Сирії, комісія ООН (Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic), Трибунал ООН для Лівану (Special Tribunal for Lebanon) [20, с. 280].

Узагальнюючи особливості діяльності зауважених вище міжнародних трибуналів та судових організацій, створених за наслідками воєнних конфліктів, зауважимо їх специфічні риси:

1. Підстава створення міжнародних судів та трибуналів: рішення держав-союзників, які перемогли у Другій світовій війні, прокламація Головнокомандуючого союзними окупаційними військами, Рішення Ради Безпеки ООН, угода між урядом держави та ООН.

2. Принцип діяльності *ad hoc*: більшість міжнародних трибуналів та судових організацій «були створені для вирішення конкретних справ, щодо злочинів вчинених на одній території, в межах одного часового періоду, в рамках однієї війни та збройного конфлікту» [6, с. 141].

3. Склад міжнародних трибуналів та судових організацій: до складу входять представники держав-союзників, які перемогли у Другій світовій війні, судді та прокурори з різних країн-учасниць, призначені Радою Безпеки ООН, місцеві та інтернаціональні судді та прокурори.

4. Мандат та юрисдикція міжнародних трибуналів та судових організацій спрямований на розслідування та притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, порушення міжнародного гуманітарного права, юрисдикція зазвичай обмежується територіальним конфліктом або певним періодом часу.

5. Процесуальні гарантії, які включають забезпечення справедливого судового процесу, право на захист, презумпцію невинуватості, право на апеляцію та ін.

6. Міжнародні трибунали та судові організації виконують функції відновлення справедливості та примирення, оскільки їх рішення часто розглядаються як спосіб встановлення історичної правди та подолання наслідків конфлікту.

7. Вплив на розвиток міжнародного права: діяльність міжнародних трибуналів та судових організацій створюють прецеденти щодо застосування та тлумачення міжнародного гуманітарного права, прав людини і міжнародного кримінального права [18, с. 132].

Діяльність міжнародних трибуналів та судових організацій ad hoc, які мали обмежену юрисдикцію, зростання кількості збройних конфліктів у світі (до прикладу – Рис. 1.) продемонструвала необхідність створення постійнодіючого міжнародного судового органу, який би займався розслідуванням та судовим переслідуванням осіб винних у вчиненні геноциду, злочинів проти людства (катування, викрадення, системні вбивства та ін.), воєнних злочинів (позбавлення військовослужбовців права на справедливий суд, приниження противника, напади на цивільну інфраструктуру та ін.) та злочину агресії [20, с. 280]

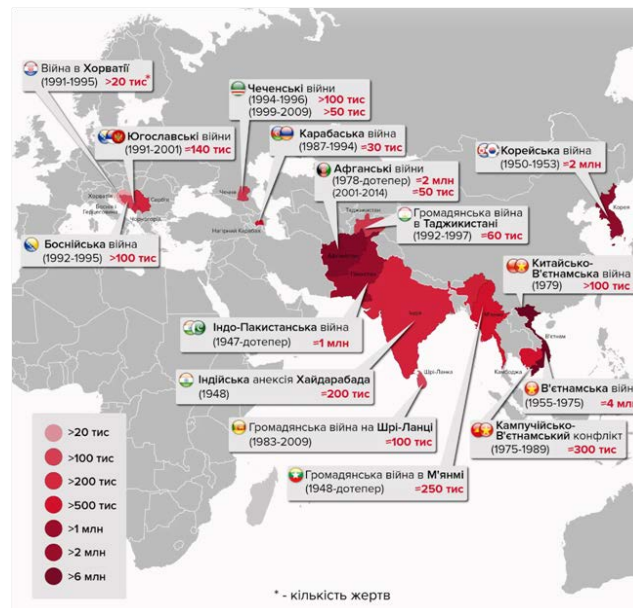

Рис. 1. Наймасштабніші військові конфлікти ХХ ст. та території Європи та Азії (з відкритих джерел, за матеріалами сайту “24Канал”, https://24tv.ua/mara_naykrivavishih_konfliktiv_za_shho_voyuvav_svit_u_hh_stolitti_n1129184)

Таким органом став Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС), який діє на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 р. (далі – Римський статут). Ст. 1 Римського статуту визначає, що МКС є «постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено

в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя» [10]. Римський статут регламентує порядок роботи МКС, а також визначає перелік злочинів, які підпадають під його юрисдикцію (ст. 5 «а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; с) воєнні злочини; д) злочин агресії» [21, с. 188]).

Попри значимість для міжнародного права та актуальність діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій виділяють ряд недоліків їх функціонування:

1. Політизація процесів та селективність правосуддя в силу тиску з боку основних геополітичних гравців та/або об'єднань держав, блокування розслідування, невизнання юрисдикції міжнародних трибуналів або не притягнення до відповідальності окремих осіб. [24, с. 75]. Наприклад, США не тільки не ратифікували Римський статут, але й відкликали свій підпис, оскільки керівництво країною вважало, що діяльність МКС «загрожує американським військовим і порушує національний суверенітет» [11], а у 2016 р. президент РФ В.Путін видав указ в якому прямо заборонив ратифікувати Римський статут. Україна підписала Римський статут ще у 2000 р., проте, вже у 2001 р. Конституційний суд України за поданням Л.Кучми (президента України 1994–2005 рр.) визнав положення Римського статуту як такі, що не відповідають нормам Конституції України – «визнати Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 р., який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції»» [12]. Після тимчасової окупації РФ АР Крим та ОРДЛО у 2014 р. та 2015 р. Верховна Рада України ухвалила заяви про визнання юрисдикції МКС щодо розслідування міжнародних злочинів вчинених на території України за період починаючи з 21.11.2013 р., а в 2016 р. внесла відповідні зміни до Конституції України – ст. 124 «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» [13]. Попри неодноразові політичні заяви представників українського уряду про ризики ратифікації Римського статуту України в умовах російсько-української війни у 2024 р. було прийнято Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [14], що, як зауважує Прес-служба Апарату Верховної Ради України, «сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому, Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства» [15].

2. Обмежена територією, воєнним конфліктом або положенням міжнародного права юрисдикція міжнародних трибуналів та судових організацій. Наприклад, лише Рада Безпеки ООН передає на розгляд Міжнародного кримінального суду справи щодо країн, які не ратифікували Римський статут, при цьому таке рішення може бути заблоковано постійними членами Ради ООН, як, зокрема відбулося коли РФ та Китай заблокували кілька резолюцій Ради Безпеки щодо Сирії, що унеможливило передачу справи до Міжнародного кримінального суду для розслідування воєнних злочинів, вчинених у ході сирійського конфлікту. Зокрема, юрисдикція Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії стосувалася лише злочинів скоєних на території колишньої Югославії під час збройних конфліктів (1991-2001 рр.), злочини вчинені в ході інших воєнних конфліктів даним трибуналом не розглядалися [17, с. 44].

3. Тривалість розгляду справ у зв'язку із складністю доказової бази, необхідність взаємодії з органами різної юрисдикції, дослідження значних обсягів інформації.

Наприклад, Міжнародний трибунал з Югославії діяв у 1993–2017 рр., Міжнародний трибунал з Руанди – у 1994–2015 рр., Спеціальний суд у справах Сьєрра-Леоне – у 2002–2013 рр., що викликало у потерпілих та правозахисників сумніви щодо справедливості судового процесу.

4. Недостатнє фінансування діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій, оскільки вони часто стикаються з браком фінансових і людських ресурсів, а також фінансування їх діяльності здійснюється за рахунок держав-членів, що призводить до тривалих термінів розгляду справ, зниження якості розслідувань і можливих компромісів у справедливому судочинстві,

5. Міжнародні трибунали та судові організації не мають власних виконавчих органів для забезпечення виконання своїх рішень, що ставить їх в залежність від добровільного співробітництва держав та часто призводить до невиконання вироків або уникнення підсудними відповідальності. Зокрема, уникнути арешту за обвинуваченням МКС вдалося таким високопосадовцям, як: Омар аль-Башир (екс-президент Судану) при візиті до Йорданії, Саїф аль-Іслам Каддафі (син колишнього лівійського лідера М. Каддафі) після захоплення лівійськими збройними угрупованнями, Вільям Самоей Арап Руто (президент Кенії) після виборів, в.путін (президент рф) під час візиту до Монголії та ін.

6. Складність формування доказової бази в умовах воєнного конфлікту. Наприклад, для подолання даного недоліку в діяльності Міжнародного кримінального суду в умовах російсько-української війни було створено Міжнародний центр з переслідування за злочини агресії проти України (за підтримки Європарламенту, Парламентської асамблеї Ради Європи, Євроюсту, Парламентської асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї НАТО, Міністерства юстиції США та ін. держав) [23, с. 18]. В межах діяльності центру «незалежні прокурори з різних країн зможуть щодня співпрацювати в єдиному місці, швидко та ефективно обмінюватися доказами та узгоджувати спільну стратегію розслідування та обвинувачення, центр сприятиме ефективній підготовці справ і братиме участь в будь-якому майбутньому судовому переслідуванні за злочин агресії, незалежно від юрисдикції, до якої будуть подані на розгляд справи» [16].

Також, виділяють такі недоліки функціонування міжнародних трибуналів та судових органів в умовах збройного конфлікту, як: віддаленість від місця події та потерпілих осіб, мінімальний вплив на місцеві громади, закритість судових процесів та відсутність належної комунікації з громадськістю, обмеження принципу універсальності та зменшення авторитету даних судових органів та ін.

Висновки. Починаючи з ранніх стадій розвитку цивілізації поряд із іншими категоріями справ, в т.ч. вирішувала питання пов'язані із веденням війни та збройними конфліктами, відповідні положення містилися у стародавніх джерелах права, міждержавних угодах, філософсько-правових і релігійних доктринах, а вже у XVIII–XX ст. відбулося впровадження перших стандартів міжнародного гуманітарного права (Конвенція про догляд за пораненими і хворими солдатами воюючих армій 1864 р.), розроблено засоби та методи ведення війни (Гаазькі конференції 1899 і 1907 рр., Версальський договір 1919 р.). За наслідками Другої світової війни в системі міжнародних відносин відбулися важливі інституційні та правові зміни, які привели до створення системи міжнародного правосуддя (Нюрнберзький трибунал 1945 р., Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії / Токійський трибунал 1946 р.) [22, с. 112], а подальші війни та збройні конфлікти у світі в XX–XXI ст. – до міжнародних судів та трибуналів ad hoc та МКС. Характерними рисами системи міжнародних трибуналів та судових органів є: створені за участі міжнародних урядових організацій та держав-учасниць відповідних міжнародних договорів, у більшості випадків застосовується принцип

діяльності ad hoc, дотримуються гарантій справедливого судочинства та виконують функції відновлення справедливості і примирення, створюють прецеденти щодо застосування та тлумачення міжнародного гуманітарного права, прав людини і міжнародного кримінального права [19, с. 43]. Попри значимість для міжнародного права та актуальність діяльності міжнародних трибуналів та судових організацій виділяють ряд недоліків їх функціонування: політизація процесів та селективність правосуддя, обмежена територією, воєнним конфліктом або положенням міжнародного права юрисдикція, тривалість розгляду справ, недостатнє фінансування діяльності міжнародних, відсутність власних виконавчих органів для забезпечення виконання судових рішень, складність формування доказової бази в умовах воєнного конфлікту, віддаленість від місця події та потерпілих осіб, мінімальний вплив на місцеві громади, закритість судових процесів та відсутність належної комунікації з громадськістю, обмеження принципу універсальності та зменшення авторитету даних судових органів та ін.

Список використаних джерел:

1. Жаровська І. М. Міжнародні трибунали АД НОС: історико-правова ретроспектива. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 845. С. 385–389.
2. Жукорська Я. М., Мудрик К. А. Роль міжнародних кримінальних трибуналів у сучасному міжнародному праві. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2016. № 2. С. 29–37.
3. Ковалів М. Внесок Нюрнберзького трибуналу у формування норм міжнародного права щодо злочинних організацій. *COPERNICUS Political and Legal Studies Vol. 1, Issue 2 (June 2022)*. С. 33–39.
4. Коруц У. З. Вплив практики міжнародних кримінальних трибуналів на визначення пропаганди війни як міжнародного злочину. *Право і суспільство*. №1/2021. С. 265–272.
5. Матковський А. А. Вплив трибуналів ad hoc на становлення та розвиток механізму міжнародної кримінальної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2023. С. 627–631.
6. Махаринець Д. Є. Ретроспективний аналіз міжнародних кримінальних трибуналів у період середина ХХ – початок ХХІ ст.ст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць. №64/2023. С.140–144. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc64/26.pdf> DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.26> (дата звернення: 11.07.24).
7. Борисова О. В. Доктрина справедливої війни у розробці християнських мислителів часів середньовіччя. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. № 4(352), 2022. С. 4–20.
8. Перша Женевська конвенція (22 серпня 1864р.) «Про покращення становища поранених в польових арміях. URL: (дата звернення : 13.07.24).
9. Договір союзних держав із Німеччиною (Версальський договір) (витяг): Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Бельгія від 28.07.1919 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_081#Text (дата звернення: 15.07.24).
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду: ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 23.06.24).
11. Рада ратифікувала Римський статут. Що це означає. BBC NEWS Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c5ydp427j61o> (дата звернення: 15.06.24).
12. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України

Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут): Конституційний Суд України від 11.07.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 05.07.24).

13. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4761> (дата звернення: 11.07.24).

14. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text> (дата звернення: 12.07.24).

15. *Верховна Рада України* ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html> (дата звернення: 17.07.24).

16. В Гаазі офіційно розпочав свою роботу Міжнародний центр з переслідування за злочин агресії проти України (ІСПА). Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/v-gaazi-oficiino-rozposav-svoyu-robotu-miznarodnii-centr-z-peresliduvannya-za-zlocin-agresiyi-proti-ukrayini-icsra> (дата звернення: 15.07.24).

17. Дезертирство в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект : монографія / А.О. Кавунська, М.В. Корнієнко, О. О. Шкута. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. 212 с. URL:

18. Свиначенко Ю. П. Шкута О. О. Нормативно-правове регулювання взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Правові новели*. 2024. № 22. Т. 3. С. 131–136. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/22-3_2024/23.pdf

19. Свиначенко Ю. П. Шкута О. О. Особливості взаємодії оперативних підрозділів з органами дізнання та досудового слідства. *Держава та регіони*. Серія: Право, 2024 р., № 1 (83) том 2 С. 42–46. URL: http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1-2_2024/9.pdf

20. Leheza Y., Len V., Shkuta O., Titarenko O., Cherniak N. Foreign experience and international legal standards for the application of artificial intelligence in criminal proceedings (Зарубіжний досвід та міжнародно-правові стандарти застосування штучного інтелекту у кримінальному процесі). *Revista De La Universidad Del Zulia*, 2022. 13(36), 276–287. URL: <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/37557/41177>

21. Shkuta Oleh, Korniienko Maksym, Yankovyi Mykola. Foreign experience of preventing military and economic crimes. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2022. Vol. 8 № 4. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», P. 185–190. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1937/1946>

22. Shkuta O., Leheza Y., Telelym I., Anosienkov A., Yaroshak O. National Security in the Conditions of the Russia-Ukraine War: Legal Regulation and Islamic Law Perspectives. *Al-Ahkam*, 2024, 34(1), 99–120. URL: <https://doi.org/10.21580/ahkam.2024.34.1.20413>

23. Shkuta Oleh, Tarasenko Oleksandr, Shvets Dmytro. Legal Regulation of Access to Justice in Cases Related to the Protection of the Rights of Military Officers and Conscript During the Conditions of Martial State in Ukraine. *Law of Justice Journal*. 38 (2). 2024. 6–21. DOI: 10.5335/rjd.v38i2.15920

24. Shkuta O. O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and. *European Reforms Bulletin*, № 2, 2020, С. 74–77. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1845/1/74-77.pdf>